

تکمله‌ای درباره نخستین مترجم شکسپیر

آندرانیک هویان

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

در شماره چهارم و پنجم فصلنامه تئاتر (۱۳۶۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «نخستین تماس با شکسپیر» به قلم اینجانب، فعالیت‌های ادیبی و ترجمه‌های اوانس‌خان ماسیحیان مساعدا السلطنه یکی از برجسته‌ترین رجال اواخر عصر قاجار معرفی گردید.

در این مختصر دو کتاب از کتابهایی که به وسیله اوانس‌خان ماسیحیان برای مطالعه ناصرالدین‌شاه قاجار ترجمه شده بود و در سالهای اخیر چاپ گردیده، معرفی می‌گردد. ضمناً از نشان‌هایی که به اوانس‌خان ماسیحیان به پاس خدمت سیاسی و علمی‌اش اهدا شده نیز نام برده می‌شود.

یکی از کتابهایی که به وسیله اوانس‌خان ماسیحیان به زبان فارسی ترجمه شده است، کتاب «ایران و ایرانیان» نوشته «ساموئل گرین ویلز پنجمین» نخستین وزیرمختار ایالات متحده آمریکا در ایران است. ساموئل پنجمین در سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۳ قمری در ایران می‌زیست و یکی از نخستین خارجیانی است که شاهد اجرای تمزیه در تکیه بولته بوده و مشاهدات و برداشت خود را در این کتاب به رشته تحریر در آورده است.^۱

کتاب «ایران و ایرانیان» به وسیله اوانس‌خان ماسیحیان در سالهای آخر سلطنت ناصرالدین شاه قاجار، به زبان فارسی ترجمه گردید. بخشی از این کتاب شامل نه فصل در اختیار عباس اقبال آشتیانی^۲ بوده او در شماره ششم، سال اول، ماهنامه یادگار (بهمن

ماه ۱۳۲۳) به این موضوع اشاره کرده است. کتاب «ایران و ایرانیان» در سال ۱۳۶۳، به اهتمام رحیم رضائزاده ملک در تهران منتشر گردید. کتابی دیگر که توسط اوانس‌خان ماسیحیان از زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شده است، کتاب «سفرنامه برادران شولی» است. اوانس‌خان ماسیحیان در یکی از سفرهای خود به انگلستان در کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن، «سفرنامه برادران شولی» را که در زمان شاه عباس صفوی به ایران سفر کرده بود، مشاهده کرد. یک نسخه از این کتاب را توانست به دست آورد و در بازگشت به ایران آن را برای مطالعه ناصرالدین شاه قاجار به زبان فارسی ترجمه کرد. اوانس‌خان ماسیحیان در مقدمه کتاب خویش نوشته است:

«سیاحت‌نامه این شخص (آنتوان شولی) را این بنده (اوانس) در کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن پیدا کرده و به تجسس زیاد نسخه‌ای از آن را تحصیل نمودم. هم عین نسخه و هم ترجمه آنرا به آستان بلائک پاسبان اعلیحضرت قدر قدرت شاهنشاهی ارواحنا فداء تقدیم مینمایم.

در سال ۱۳۰۷ قمری به ناصرالدین شاه قاجار تقدیم گردید. چون اعتمادالسلطنه وزیر انطباعات اواخر دوره ناصرالدین شاه در خاطرات خود در روز شنبه بیستم ذی‌القمده سال ۱۳۰۷ قمری چنین می‌نویسد:

«عصر که شاه مراجعت فرمودند از دم چادر من عبور کردند، ایستادند چند دقیقه صحبت کرده، کتاب ترجمه اوانس‌خان را تقدیم کردم».

در سال ۱۳۰۶ قمری ملکه ویکتورینا ملکه انگلستان پنجاهمین سال به سلطنت رسیدن خود را جشن گرفت و هیئت سیاسی از ایران برای تبریک گفتن عازم انگلستان گردید، اوانس‌خان ماسیحیان با عنوان مترجم، هیئت سیاسی ایران را همراهی می‌کرد.

مطمئناً اوانس‌خان ماسیحیان در آن تاریخ کتاب مزبور را به دست آورد و در سال ۱۳۰۷ پس از ترجمه، تقدیم ناصرالدین‌شاه کرد.

کتاب «سفرنامه برادران شولی» در سال ۱۳۳۰ قمری با چاپ سریبی به طبع رسید. در مقدمه چاپ مزبور چنین آمده است: «حضرت

مستطاباً اشرف امینل دانشمند معارف پرور شیر قوام وطن آقایی حاج علی قلی خفشان سردار اسفند ادام الله القباله العالی برای تعمیم کتاب را به عموم و تمزین بصیرت اینام وطن اینخیاال افتاه ضعیف که همفوعالی لایا بطبع و نشر آن میدول فرمایند. بزحسب این تصمیم همانطور که در مقدمه کتاب آمده است این بنده محقق احمد پیشین حضور و او فراهم کردن اسباب طبع و نشر آن مقتضی داشته باشد. در این زمانه که اوانس خان مسیحیان مساعده السلطنه مترجم کتاب در قید حیات بوده و هو آن روزگار یکی از برجسته ترین رجال ایران محسوب می گردید برادر باریان کامیار به خوبی او را می شناختند و از هویت او آگاهی کامل داشته اند. از نظر خیر خواهی و برای تعمیم فنواید عمومی و مزید بصیرت اینام وطن همت عالیشان را بمنول طبع و نشر کتاب ترجمه شده توسط اوانس خان مسیحیان فرموده اند. بدون اینکه مترجم کتاب را معرفی کنند. کتاب «منقرنامه» برادران شمالی به مقدمه و کتب سعید افغانی به وسیله انتشارات کتابخانه منوچهری در سال ۱۳۵۲ تجدید چاپ شده است. در مقدمه این کتاب نیز نوشته شده است که در عهد ناصرالدین شاه شخصی به نام آوانس متوفی از اسفندنامه برادران شمالی را بلازحمت به دست آورده و برای استقاده ناصرالدین شاه ترجمه کرده و این نسخه خطی در زمان احمدشاه به همت عالی وطن قلی خفشان سردار اسفند و او به اهتمام احمد پیشین حضور اسباب طبع آن فراهم شده است. در مقدمه کتاب نیز پور سینا از روی نسخه چاپی ۱۳۳۰ قمری چاپ شده است و در متن آن تغییری داده نشده و نشر از آن اوانس خان مسیحیان است که نمونه ای است از نشر اواخر بنده سیزدهم و اوایل بنده چهاردهم قمری. نشان درجه ششم بر روی نسخه خطی اهدا نشان میانی که به اوانس خفشان مسیحیان مجاهد السلطنه اهدا گردیده است عبارتند از: نشان درجه سوم شیر و خورشید از سوی دولت ایران در سال ۱۳۰۴ قمری. نشان درجه دوم استانبول از دولت روسیه تزاری در سال ۱۳۱۱ قمری. رتبه سرتیپی اول و نشان و حمایل آن در سال ۱۳۱۵ قمری. نشان سنت موریس و سنت لازار از درجه کماندور و پلانی و نشان عقاب مکرر از درجه دوم و نمایندگی در کنگره شرق (اوریا تالیست) در سال ۱۳۲۰ قمری. نشان فریدیک

و ترجمه‌کننده آن آرمیه دوم یا ستاره و نشان آذربایجه، اول شهر و غور شیده باشد، حمایل سبزو. نمایندگی در کنگره انجمن حفظ المصحه دو سال ۱۳۲۵ قمری است. مؤلفاننده شایسته کرامت که او انجمن ماسیحیان چینه نماینده است.

نیز از مولیر ترجمه کرده است که در سال ۱۸۸۹ میلادی برابر با ۱۳۰۶ قمری در تهران بروی صحنه آورده است.

ارمنیان تهران در سال ۱۸۸۴ میلادی ساختمان جدیدی برای مدرسه هایگازیان در دروازه قزوین، گذر محمدحسین کر، پاتوق نایب‌باقی (حوالی میدان آزادی فعلی) بنا کردند. در خواست ساختمان مدرسه هایگازیان سالی شش‌ماهه یا من در بومه اخذ کرد.

ارمنیان علاقمند به هنر تئاتر در سال ۱۸۸۱ میلادی برابر با ۱۲۹۸ قمری انجمنی بنام «انجمن دوستداران تئاتر» بوجود آورده بودند. و با اجرای نمایشنامه‌های مختلف و کسب درآمد به مدرسه هایگازیان کمک مالی می‌کردند. او انجمن ماسیحیان که سیاست افتخاری مدرسه هایگازیان را بعهده داشت و بنا «انجمن دوستداران تئاتر» همکاری می‌کرده چند نمایشنامه از مولیر به زبان فارسی ترجمه کرد و برای اجرا در اختیار انجمن مزبور قرار داد.

دو تن از هنرمندان تئاتر ارمنی شهر تفلیس گرجستان به نام‌های خانم پاراترم و آقای کریگور آبراهامیان در سال ۱۸۸۹ میلادی به تهران آمدند. این دو تن با همکاری هنرمندان «انجمن دوستداران تئاتر» پنج نمایشنامه بزبان فارسی در سالن تئاتر مدرسه هایگازیان بروی صحنه آوردند. پنج نمایشنامه مزبور عبارت بودند از: «طیب اجباری»، «دو خوک» و «گرت گرت».

در همان تاریخ دو نمایشنامه از آثار مولیر در سالن تئاتر مدرسه هایگازیان در دو شب مختلف در حضور ناصرالدین‌شاه قاجار اجرا گردید.^{۱۰}

در روزهای سوم، پنجم و هشتم ماه ژوئن سال ۱۸۹۷ میلادی مجدداً نمایشنامه «خده‌های اسکاپن» که بوسیله او انجمن ماسیحیان بزبان فارسی ترجمه شده بود در سالن تئاتر مدرسه هایگازیان در حضور مشیرالدوله ۱۱ و جمعی از وزراء، رجال و درباریان قاجار بروی صحنه آورده شد.

نقش‌آفرینان اصلی نمایشنامه «خده‌های اسکاپن» خانم بابیان،

دوشیزه ب. گولوفیان و آقای هاروتیون ماردیروسیان بودند، مشیرالدوله و سایر ارجال و وزراء دربار قاجار در پایان نمایشنامه جمعا مبلغ دوهزار و پانصد تومان به مدرسه هایگازیان اهدا کردند.

۱- روزنامه «توقیر» شماره ۱۳۶۳، ۲۸ شهریور ۱۳۶۳، ص ۲۴۱.

۲- روزنامه «توقیر» شماره ۱۳۶۳، ۲۸ شهریور ۱۳۶۳، ص ۲۴۱.

۳- روزنامه «توقیر» شماره ۱۳۶۳، ۲۸ شهریور ۱۳۶۳، ص ۲۴۱.

۴- روزنامه «توقیر» شماره ۱۳۶۳، ۲۸ شهریور ۱۳۶۳، ص ۲۴۱.

۵- فصلنامه «تاتار» شماره چهارم و پنجم سال ۱۳۶۸، ص ۱۱۳.

۶- رجال وزارت خارجه در عصر ناصری و مظفری از نوشته های میرزا مهدی خان

ممتحن الدوله شقاقی و میرزا حاشم خان به کوشش ایرج افشار، ۱۳۶۵، ص ۱۴۴.

۷- پنجاه سال تاریخ تاتار ایران - آرسن مامیان - ناشر باشگاه آارات سال

۱۳۶۴، صفحه ۱۹.

۸- روزنامه آرواک Arevok شماره مسلسل ۱۶۴۱ سال هشتم منوم ژوئیه

۱۸۸۹، صفحه ۳.

۹- روزنامه تاکب چاپ قفقاز شماره ۳۷ سال هفدهم ۳۰ مارس ۱۸۸۹، صفحه ۳.

۱۰- همان روزنامه.

۱۱- ماهنامه مورج Morj چاپ قفقاز شماره شش ژوئن سال ۱۸۹۷.

۱۲- همان روزنامه.

۱۳- همان روزنامه.

۱۴- همان روزنامه.

۱۵- همان روزنامه.

۱۶- همان روزنامه.

۱۷- همان روزنامه.

۱۸- همان روزنامه.

۱۹- همان روزنامه.

۲۰- همان روزنامه.

۲۱- همان روزنامه.

۲۲- همان روزنامه.

۲۳- همان روزنامه.

۲۴- همان روزنامه.

۲۵- همان روزنامه.

۲۶- همان روزنامه.

۲۷- همان روزنامه.

۲۸- همان روزنامه.

۲۹- همان روزنامه.

۳۰- همان روزنامه.